
Др ЛАЗАР МИРКОВИЋ

ПРОТОПОП ЈОВАН, СРБИН ИЗ КРАТОВА, ПРЕПИСИВАЧ
И МИНИЈАТОР КЊИГА (1526—1583)

У књизи Старине фрушкогорских манастира (1931) писао сам о Четвероеванђељу манастира Велике Ремете, што га је писао и илуминирао протопоп Јован, Србин из Кратова. 1950 објавио је Светозар Радојчић своје дело Старе српске минијатуре, у коме је писао о протопопу Јовану као минијатору и навео све његове рукописе и где се налазе, упутивши на записе из тих рукописа код Љ. Стојановића.

Из ових записа можемо понешто дознати о личности овога вреднога преписивача и минијатора.

Први познати рукопис Јованов је МОЛИТВЕНИК, раније чуван у Патријаршкој библиотеци у Карловцима. Из записа (Записи 455)

у овом рукопису видимо да је Јован исписао овај рукопис своје родитељу 11 августа 1526 године у Кратову. Из записа се не види да ли је Јован тада био поп, јер је реч пред именом Јован истачкана. Ту Јован моли оне који буду читали ову књигу да га исправљају, јер је рука грешна, ум слаб, а мисли сметене печалима овога сујетнога живота. Као извину за евентуалне погрешке у своје писању Јован наводи још „зла времена, а смрти по местима биваху често“, „а учитељ мој мало долажаше“. Из овога видимо да је Јован имао учитеља који га је учио преписивању и илуминирању књига. Тај учитељ није био у Кратову, но у неком страном месту. На крају записа Јован моли читаоце ове књиге да кажу: Бог да прости учитеља његова, његове родитеље и самога Јована.

Иза овога Молитвеника све до 1558 године, тј. за 32 године не знамо да ли је Јован писао какву књигу.

У манастиру Зографу у Св. Гори чува се Еванђеље, које је писао „последњи међу свештеницима поп-Јован“ у Кратову, јануара 1558 године. Одломак овога еванђеља чува се у Публичној библиотеци у Лењинграду (F I № 599) (Записи 598 и 6296). Из записа у овом еванђељу видимо да је Јован свештеник — „последњи међу свештеницима поп-Јован“.

Трећи рукопис ЕВАНЂЕЉЕ писао је Јован у Кратову 1552, по заповести великога ламбадарија св. велике цркве Софије Сардикијске (Софијске), за време кнеза Димитрија, за време српског пећског архиепископа Макарија. Ту се Јован потписује „последњи и најмањи међу свештеницима таха — поп Јован“ (Записи 631). Ово еванђеље се чува у Синодалној библиотеци у Софији под бр. 139.

Четврти рукопис ЛИТУРГИЈУ писао је таха-поп Јован августа 1567 у Кратову љубимом брату кир поп-Јовану у Сардикији (Софији). Ова Литургија се данас чува у манастиру Рили (Записи 5614).

Пети рукопис, ЧЕТВЕРОЕВАНЂЕЉЕ, писао је „последњи и најмањи међу свештеницима таха-поп Јован“ у Кратову марта 1569, које се чува у манастиру Зографу (Записи 6342).

До сада је поп-Јован боравио и писао своје рукописе у Кратову. Даље га видимо где живи и пише књиге у Угровлашкој, у месту Крајова. Зашто је пак оставио Кратово и под крај живота отишао у Крајову, не знамо.

Шести рукопис Јованов је ЧЕТВЕРОЕВАНЂЕЉЕ, које је у дане Јована Михне војводе августа 1580 писао у Угровлашкој, у месту Краљево (Сгајова) „најмањи и последњи међу свештеницима протопоп Јован, Србин од места Кратова“. Ово еванђеље купио је Првул логотет, син жупана Крчуна, од места Кровна, са сином Драгулом и поклонио га манастиру Кривелнику на реци Coşuştea, храм св. Јована Богослова, за помен својим родитељима, себи и своје сину.

1684 купио је ово еванђеље неки Комнен и приложио га манастиру Раковици, храм архистратига Михаила и Гаврила, код Београда, одакле га је са осталим стварима из Раковице 1739 донео у Велику Ремету са братијом избегли игуман Михаило.

Писање потписаногa у књизи Стaрине фрушкогорских манастирa о овоме еванђељу помиње Victor Brătulescu у своме делу *Miniaturi și manuscrise din Museul de artă religioasă, București, 1939* (докторскa дисертација). Brătulescu доноси садржину записа из овог еванђеља и исправља моје читање „Криведник“ да треба „Crivelnik“ — Кривелник. То је манастир, о коме је Bărcăcilă писао студију у *Buletinul Comisiunii Monumentelor Istorice, 1935*. За место Кровно каже Brătulescu: „roate Crov” — може бити Кров. Из Јованова записа у овом еванђељу видимо да је Јован 1580 у Крајови, а последњи свој рукопис у Кракову је писао 1569. Када је дошао у Крајову, био је већ у дубокој старости, око 80 година.

Најпосле знамо да је Јован писао свој седми рукопис ЧЕТВЕРОЕВАНЂЕЉЕ, које се данас налази у *Muzeul de Artă religioasă* (Музеј религиозне уметности) у Букурешту, о коме је писао Brătulescu у своме делу стр. 89—98, а на рl. XLX—LVI доноси минијатуре и текстове из овог еванђеља, у коме имамо овај запис:

СѡИ стѡи вжстрєнни тетрєуглє сѡписа се вѡ землѡи оѡгровла-хискон вѡ мѡсто Краљєво, вѡ дни гспдіна Миха вѡвед. (Б) в лѡт вѡ мѡца гвєн вѡ днѡ. писах азъ грѡшни и послѡднѡи вѡ сѡщєнницєх таха протпоп Іваннє сѡзвєн вѡ мѡста Кратова Да мѡю вѡ бѡци и кратїа азъ что погрѡших прѡстєтє понѡже сѡ зрѡцлѡви писах. І вѡсѡ да прѡстѡитъ гѡ прѡмѡстивѡ и вѡсвѡитъ вѡ и помѡлѡетъ во вѡкѡвѡ амин.

Овде се каже да је ово четвороеванђеље написано 1583 у Угровлашкој земљи, у месту Краљеву (Craiova), у дане Михне војевode, а писао га је грешни и последњи међу свештеницима таха-протопоп Јован, Србин из Кратова. На крају записа Јован моли оца и братију да му опросте ако је у писању што погрешно, јер је писао са „зрцлом“ тј. са наочарима.

Професор С. Радојчић је писао да је поп-Јован имао ученике Петра и Лазара. Петар је преписивао Четвороеванђеље 1578 (Бр. 106 у Синодалној библиотеци у Софији) у селу Пролешу (област Сардикијска тј. Софијска), а потписао се „последњи међу свештеницима Петар“, „ученик попа-Јована“ (Записи 738).

Лазар је 1571 писао Минеј (у библ. Хлудова бр. 148) и потписао се „окајани и најмањи међу свештеницима поп-Лазар од места Кратова“ (Записи 692), и 1572 Пролог шест месеци (у Загребачкој библиотеци), у коме се потписао „грешни међу свештеницима таха-поп Лазар“ (Записи 701).

Петар и Лазар учили су код попа-Јована свакако за попа и да преписују књиге. Они се потписују у записима, истичући своју скромност, исто као и поп-Јован: „последњи међу свештеницима поп...“, „таха-поп“, што су научили од попа-Јована. Не знамо да ли је поп-Јован у Молитвенику и Литургији радио минијатуре, а знамо како изгледају његове манијатуре у његова последња два Еванђеља.

У оба ова Еванђеља има потпуно једнаке минијатуре: заставице, орнаментисане иницијале и четири еванђелиста, тј. радио их је Јован по једном шаблону, који је знао. О томе ћемо се уверити ако сравнимо еванђелисте из поп-Јовановог Еванђеља писаног 1583, које овде објављујемо (рукопис у Букурешту), са еванђелистима у великореметском поп-Јовановом Еванђељу (у „Старине фрушкогорских манастира“). Ако је Јован радио минијатуре и у другим својим еванђељима, он их је радио као и у последња два еванђеља.

Јован је, дакле, својим ученицима могао дати само неколико заставица, иницијале којима почињу еванђеља и четири еванђелиста, јер и сам није више знао. Према томе поп-Јован је више од значаја као преписивач, а мање као минијатор својих рукописа.

Brătulescu (стр. 18, 47 и 117 каже да је поп-Јован из Кратова украсио у Крајови више рукописа „pentru Mihnea Vodă“ (за Михна Воду) и *din rogunca lui Mihnea Vodă* (по заповести — налогу Михна Воде). Из овога би изгледало као да је поп-Јован био у служби Михна Воде као преписивач, док протопоп-Јован у записима књига писаних у Крајови само каже да их је писао у дане тј. у време Михна Воде и ништа више. Да ли је протопоп-Јован вршио у Крајови какву службу, не знамо.

На страни 43 упоређује Brătulescu вегетабилну орнаментацију на минијатурама поп-Јована са оном у једном грчком литургијару из 1620, и даље примећује да се тај мотив вегетабилне орнаментације налази између сликаних драперија у цркви Curtea de Argeș, у првом слоју слика из XIV века.

Преписивачка делатност поп-Јована из Кратова пада у време од 1526 до 1583. Као свештеник у Кратову поп-Јован је имао везе са Софијом и манастиром Зографом у Светој Гори. Отуда се два његова рукописа чувају у Зографу, а два су била у Софији. Један софијски рукопис је касније доспео у манастир Рилу. Да је пак учитељ попа-Јована, кога спомиње у запису Молитвеника, био из Свете Горе, закључујем из тога, што у Хиландарском апостоу бр. 107 из 1660 имамо минијатуру апостола Луке по орнаментацији сличну оној око еванђелиста у рукописима поп-Јована.¹ Апостол је истина нешто млађи од поп-Јованових рукописа, али је он доказ да је ова орнаментација негована у Светој Гори.

Кратовски скромни скрипториј друге половине XVI века, са поп-Јованом на челу, више је значајан као преписивачка школа, а мање као школа сликања минијатура.

Кад је поп-Јован отишао у Крајову, он је у записима својих рукописа писаних у Крајови, у туђини, нарочито истицао да је Србин из Кратова.

¹ Светозар Радојчић, Уметнички споменици манастира Хиландара. Зборник радова. Византолошки институт, књ. 3. сл. 17 и 18.

